

โลกทัศน์ของชนชั้นกลางต่อธรรมะ

๑. ความขัดแย้ง

ไอ.เค. เบตง ภาพยนตร์โดยนันทริศ นิมิตรบุตรเป็นเรื่องราวของพระรูปหนึ่งชื่อธรรม พระธรรมเป็นพระป่าที่อยู่ในภาคอีสาน ซึ่งบวชตั้งแต่วัยยังเป็นสามเณร และด้วยความที่เป็นพระป่าที่มุ่งเน้นทางด้านวิปัสสนาธุระมากกว่า

คันถธุระ ทำให้พระธรรมรู้เรื่องราวทางโลกน้อยมาก ความขัดแย้งซึ่งนำไปสู่การดำเนินเรื่องเกิดขึ้นเมื่อพี่สาวของพระธรรมตายด้วยอุบัติเหตุระเบิดจากกลุ่มก่อการร้าย พระธรรมจึงต้องเดินทางจากอีสานมุ่งสู่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา เพื่อไปงานศพของพี่สาวซึ่งมีลูกติดเป็นลูกสาวตัวน้อย ด้วยเห็นว่าหลานสาวของตนแหวดล้อมด้วยผู้หญิงที่ทำงานเป็นนักร้องอยู่ตามคาเฟ่ ทำให้พระธรรมตัดสินใจลาสิกขาออกมาเลี้ยงดูหลานสาว ความวุ่นๆ และความเป็นทั้งหลายที่เกิดขึ้นต่อจากนี้คือการพยายามที่จะปรับตัวให้อยู่ในโลกฆราวาสของพระธรรม

หลังจากชมหนังเรื่องนี้จบผู้เขียนก็ตั้งกลุ่มวิจารณ์กับหมู่เพื่อนหลายคน เพื่อนบางคนซึ่งคงจะมีแนวคิดแบบจิตวิทยาวิจารณ์ว่าหนังเรื่องนี้กล่าวถึงการปรับตัวของพระรูปหนึ่งซึ่งไม่เคยรู้เรื่องราวทางโลก เพื่อนบางคนซึ่งคงจะมีที่ทำแบบสังขนิยม มองว่าหนังเรื่องนี้ไม่มีความสมจริง เพราะในโลกยุคปัจจุบันคนที่จะไม่รู้เรื่องราวทางโลกนั้นไม่มีอีกแล้ว ในขณะที่เพื่อนบางคนวิจารณ์หนังเรื่องนี้ในเชิงกระแสสำนึกมองว่าวิธีการเล่าหนังเรื่องนี้เล่นอยู่กับความจริงและจิตสำนึกของนายธรรมในการปรับตัวให้เข้ากับโลก หนังเรื่องนี้เลยกลายเป็นความขัดแย้งเล็กๆ ภายในวงสนทนาไปโดยปริยาย

โดยส่วนตัวผู้เขียนมีความโน้มเอียงบางประการที่จะเห็นคล้อยตามการวิจารณ์ในแนวกระแสสำนึก กระนั้นก็ไม่เห็นด้วยกับคำวิจารณ์ว่าหนังเรื่องนี้คือการปรับตัวของพระให้เข้ากับโลก อีกทั้งเห็นว่าความเป็นของนายธรรมที่ไม่มีความสมจริงเสียเลยนั้นสามารถอธิบายได้โดยยกระดับความสมจริงของเรื่องไปสู่อาณาบริเวณของความหมายของ

เรื่อง ดังที่จะได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันต่อไป ในบทความนี้ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอบทวิจารณ์หนึ่งเรื่องนี้ในระดับ กล่าวคือในระดับจุลภาคจะเป็นการนำเสนอความหมายของสัญลักษณ์ในตัวเรื่อง และระดับมหภาคจะนำเสนอความหมายของสัญลักษณ์ในแง่ของการผลิตและสืบทอดโลกทัศน์บางอย่างของชนชั้นกลาง

๒. จิตนี้เต็มทีประภัสสร แต่เศร้าหมองไป เพราะกิเลสที่จรมาเป็นครั้งคราว^๑

หากมองในแง่ของสัญลักษณ์ สิ่งทีหนึ่งเรื่องนี้ต้องการจะกล่าวถึงคือการเดินทางของจิตจากจิตที่ไม่มีกิเลสไปสู่จิตที่มีกิเลส และกลับมาสู่ความว่างจากกิเลส ไม่ว่าจะมองการเดินทางของจิตนี้ในรูปของกระบวนการชั่วขณะจิตเดียวหรือเกิดขึ้นในช่วงชีวิตของคนก็ตาม แต่การที่จะเข้าใจสัญลักษณ์นี้ได้จำเป็นต้องเข้าใจในแนวคิดเรื่องปัจจุสมุปบาทซึ่งนำเสนอโดยท่านพุทธทาสเสียก่อน ในเรื่องปัจจุสมุปบาทหรือวงจรแห่งการเกิดทุกข์และการดับทุกข์ ท่านพุทธทาสอธิบายว่าความเร่าร้อนของคนเราเกิดขึ้นมาจากความไม่มีสติและปัญญาเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงหรือเกิดอวิชชาในขณะที่อายตณภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของเรากระทบกับอายตณภายนอกกล่าวคือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และสิ่งที่เกิดขึ้นกับใจ เมื่อการกระทบ (ผัสสะ) เกิดขึ้นแล้ว หากจิตไม่มีสติปัญญาพอก็จะนำไปสู่อารมณ์ (เวทนา) ที่รู้สึกชอบ ไม่ชอบ หรือกลางๆ และหากในขั้นนี้ถ้าเรายังไม่มีสติพอก็จะนำไปสู่ความอยาก (ตัณหา) ซึ่งอาจเป็นอยากดั่งเข้าหาตัว อยากจะผลัดออกไป หรือกลางๆ ไม่อยากดั่งเข้าไม่อยากจะผลัดออก และถ้าเราเกิดความอยากขึ้นแล้วก็ช่วยไม่ได้ที่จะเกิดความทุกข์ ความเร่าร้อน หรือกิเลส ดังนั้นหากเรามีสติปัญญาในขั้นตอนกระทบระหว่างอวัยวะที่เป็นเครื่องรับรู้โลกกับโลก หรือขั้นตอนการเกิดอารมณ์ เราก็จะควบคุมกิเลสและนำไปสู่จิตที่ไม่มีกิเลสได้ในชั่วขณะหนึ่ง และถ้าเราพุ่มพักความหมตกิเลสชั่วขณะจิตนี้ได้เรื่อยๆ เราก็จะว่างเปล่าจากกิเลสมากขึ้นเรื่อยๆและนำไปสู่ความหมตกิเลสในที่สุด จากทฤษฎีวงจรปัจจุสมุปบาทจึงไม่น่าแปลกใจเลยว่าในหนังจะเล่นกับเรื่องการกระทบกันระหว่างการรับรู้โลกอยู่ตลอดเวลา นับตั้งแต่การให้นายธรรมต้องสัมผัสกับผู้หญิงทั้งในแง่ความใกล้ชิดและการมีเพศสัมพันธ์ การให้

นายธรรมได้ลิ้มรสอาหารที่ไม่ต้องกินรวมกันในบาตร การสมมติให้นายธรรมได้มีโอกาสในการครุ่นคิดถึงสิ่งที่กำลังกระทำอยู่โดยการแสดงออกสิ่งที่ครุ่นคำนึงในรูปของนายธรรมเมื่อครั้งดำรงเพศเป็นสมณะซึ่งอาจเปรียบเหมือนสติและปัญญาที่มาไม่ทันเวลาขณะกระทบกับโลก สิ่งที่สมควรกล่าวไว้ในที่นี้คือคำสอนที่นายธรรมนำมาเตือนสติของตัวเองก็คือ “บาปเกิดจากอารมณ์ใดพึงห้ามจิตจากอารมณ์นั้น” ดังนั้นหากใครมองว่าคนอย่างพระธรรมไม่มีความสมจริงในโลกใบนี้ก็กำลังเข้าใจผิด เพราะหนังไม่ได้เล่าเรื่องแบบสมจริงแต่กำลังบอกถึงความหมายของจิตที่พร้อมจะมีกิเลสต่างหาก

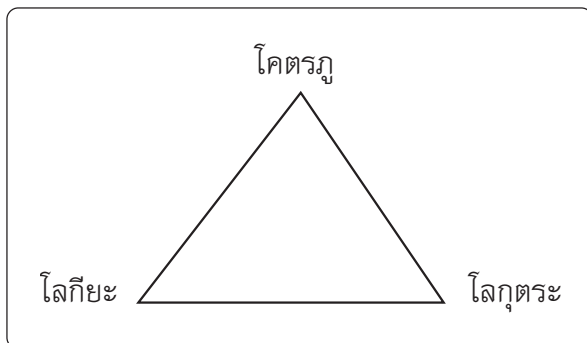
๓. สิ่งที่แสวงหา: จากโคตรบุญบุคคลสู่ความเป็นโคตรบุญบุคคล

ถ้าพระธรรมคือสัญลักษณ์ของจิตที่ไม่มีกิเลสแต่พร้อมที่จะมีกิเลสได้ตลอดเวลา และนายธรรมคือจิตที่มีกิเลสซึ่งเวียนว่ายไปในวัฏสงสารและพร้อมที่จะว่างจากกิเลส ปัญหาที่จะต้องถามต่อไปคือ พระธรรมหรือนายธรรมในหนังเรื่องนี้ต้องการแสวงหาอะไรระหว่างการควบคุมตนเองโดยใช้สติปัญญาเพื่อก้าวไปถึงความหมตกิเลสที่ก้าวหน้าและพัฒนาขึ้นจนหมตกิเลสไปจริงๆ กับการหมตกิเลสที่ชั่วครั้งชั่วคราวบรรเทาโรคเป็นระยะๆ จากหนังในตอนแรกเมื่อขบวนรถไฟแล่นถึงเบตงได้กำหนดให้พระธรรมต้องผ่านอุโมงค์ครึ่งหนึ่งและในตอนท้ายเมื่อนายธรรมรู้แล้วว่าจ่างชีวิตในเพชรราวาสได้อย่างไรหนังก็กำหนดให้นายธรรมปั่นรถจักรยานผ่านอุโมงค์อีกครึ่งหนึ่ง หากตีความว่าการลอดอุโมงค์คือการผ่านจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง หนังก็ได้บอก

เราว่าพระธรรมกำลังผ่านจากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่ง นั่นคือจากจิตที่ไม่มีกิเลสไปสู่จิตที่พร้อมจะมีกิเลส และนายธรรมก็ได้เลื่อนผ่านจากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่งนั่นคือ จากจิตที่มีกิเลสไปสู่จิตที่พร้อมจะไม่มีกิเลส กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือจากความเป็นโคตรภูในสภาวะสมณเพศ ไปสู่ความเป็นโคตรภูในสภาวะฆราวาส โดยนัยนี้สิ่งที่นายธรรมแสวงหาจึงไม่ใช่การปรับตัวให้เข้ากับโลกฆราวาสอย่างที่บางคนเข้าใจ แต่คือการเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างไรในโลกนี้โดยไม่ให้ได้รับความร่ำร้อนจากกิเลส หรือบรรเทาความร่ำร้อนจากกิเลสลงบ้างเท่านั้น กล่าวในอีกแง่หนึ่งคือสิ่งที่สัญลักษณ์ของจิตนี้แสวงหาจึงไม่ใช่ความหมดกิเลสแต่คือตัวตนในขั้นละเอียดที่ข้าข้างหนึ่งเหยียบบออยู่ในโลกโลกิยะและขาอีกข้างหนึ่งเหยียบในโลกแห่งโลกุตระ จากสัญลักษณ์ในหนึ่งเราสามารถกำหนดออกมาเป็นคู่ตรงกันข้ามได้ดังนี้

โลกทางฝั่งซ้ายซึ่งเป็นโลกของโลกิยะจะหมายถึงคน

ทั่วไป ในขณะที่โลกทางฝั่งขวาซึ่งเป็นโลกของโลกุตระจะ

หมายถึงคนที่มุ่งหมายจะละกิเลสให้เบาบางไปเรื่อยๆจนหมดกิเลส สิ่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างโลกของโลกิยะและโลกของโลกุตระเรียกว่าโคตรภูบุคคล ซึ่งจะหมายถึงคนที่ไม่ใช่หลงระเหิงไปกับกิเลส พยายามจะละกิเลสแต่ก็ยังไม่มั่นคงพอที่จะละกิเลสได้

สิ่งที่สมควรกล่าวในที่นี้ก็คือแม้ว่าผู้หญิงในหนึ่งเรื่องนี้จะเป็นตัวทำให้พระธรรมต้องละจากเพศสมณะและแสดงความเป็นออกมาหลายอย่าง นับตั้งแต่การตายของพี่สาวสาว ๆ กลางคืนที่แวดล้อมหลานของตนเอง หลานตัวน้อยหญิงสาวที่ธรรมหลงรัก หญิงที่สอนความเป็นชายให้กับธรรม แต่บทบาทของบรรดาหญิง ๆ เหล่านี้กลับไม่มีน้ำเสียงของการดูถูกเหยียดหยามแม้แต่น้อย ในทางตรงกันข้ามหญิงสาวเหล่านี้กลับเป็นสัญลักษณ์ของโลกและวิภวสังสารซึ่งนายธรรมต้องเรียนรู้ที่จะเท่าทันมันให้ได้ โดยนัยนี้หญิงเหล่านี้จึงไม่ใช่ศัตรูของพระมหจรรย์แต่คือพลังผลักดันให้เกิดการตรัสรู้

๔. ไอ.เค. เบตง: ไอ.เค. สำหรับใคร?

หากมองในแง่มหภาคแล้ว คำถามที่เราต้องถามต่อไปจากการมองเชิงความหมายของโครงสร้างในระดับจุลภาคก็คือความหมายของหนึ่งเรื่องนี้คืออะไรและเหมาะแก่ใคร กล่าวกันว่างานทางวัฒนธรรม เช่น งานศิลปะ เป็นต้นสามารถมองว่าตัวของมันเองก็เป็นระบบสัญลักษณ์ได้เหมือนกัน สัญลักษณ์ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่สามารถเป็นสื่อของความคิดรวบยอด (concept) เกี่ยวกับโลกและชีวิต สัญลักษณ์จะทำหน้าที่สังเคราะห์หรือบูรณาการระหว่างวิถีชีวิตและโลกทัศน์ สัญลักษณ์จะทำให้วิถีชีวิตเป็นสิ่งที่มีความหมาย โดยการแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตนั้นสอดคล้องกับโลกทัศน์ และสัญลักษณ์จะทำให้โลกทัศน์เป็นสิ่งที่น่าดึงดูดใจโดยการแสดงให้เห็นว่าโลกทัศน์นั้นเป็นไปตามสิ่งที่วิถีชีวิตได้นำเสนอ

ในปัจจุบันนี้แนวความคิดเรื่องคนชั้นกลางได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์พฤติกรรมและแนวคิดหรืออุดมการณ์ที่แสดงออกโดยชนกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกว่าชนชั้นกลางได้อย่างมีพลัง โดยทั่วไปคนชั้นกลางหมายถึงคนที่ไม่สังกัดอยู่ในชนชั้นปกครองและชนชั้นกรรมกรหรือชาวนา ในสังคมไทยชนชั้นกลางได้ปลดปล่อยตนเองออกมาจนสามารถกล่าวได้ว่าเห็นได้อย่างชัดเจนหลังเหตุการณ์พฤษภาคม ๒๕๓๕ คนชั้นกลางในสังคมไทยจะมีแบบแผน

ทางวัฒนธรรมบางอย่างที่มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น เป็นคนมีการศึกษาและนิยมยกย่องคนมีการศึกษา ต้องการศาสนาที่มีลักษณะแบบดั้งเดิมนั้นคือสำเร็จประโยชน์ในชีวิตนี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ใจหนึ่งเชื่อในวิทยาศาสตร์แต่ก็ยังไม่สามารถปลดปล่อยตนเองให้หลุดพ้นจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือไม่เชื่ออย่าหลอ หลงว่าสังคมมีความรวดเร็วเปลี่ยนแปลงง่าย ไม่มีอะไรที่ยั่งยืนแน่นอน แต่ก็สลับซับซ้อนมากขึ้น คนชั้นกลางจะเป็นชนชั้นที่มีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง จึงไม่มีสำนักทางการเมืองที่ชัดเจนแน่นอน เป็นคนที่ลึกลับระหว่างการสร้างความสัมพันธ์แบบพันธสัญญากับการสร้างความสัมพันธ์แบบกลุ่มในโลกแบบประเพณี เป็นคนที่เชื่อในเรื่องของการกระทำของตนมากกว่าการดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นคนที่เริ่มยอมรับความมีตัวตนของสิทธิสตรี เป็นคนที่อยู่ในโลกของทุนนิยมแต่ในขณะเดียวกันก็พยายามจะหลุดพ้นจากความบีบคั้นของระบบทุนนิยม ฯลฯ หากมองว่าผู้กำกับหนังเรื่องนี้เป็นคนชั้นกลาง และหนังเรื่องนี้ก็ทำให้ชนชั้นกลางบางกลุ่มได้ดูได้ชม เรื่องที่นำเสนอก็เป็นเรื่องของคนชั้นกลาง (เราไม่ควรลืมว่าพระไม่ใช่ชนชั้นปกครองและไม่ใช่ชาวนา พระเป็นผู้มีการศึกษาซึ่งสามารถใช้ผ้าเหลืองเลื่อนสถานภาพของตนได้ และชีวิตของนายธรรมในตอนท้ายๆ ก็เป็นคนชั้นกลางเต็มที นอกจากนี้ความเป็นโคตรภูษาคงก็สอดคล้องกับความเป็นชนชั้นกลางในบางลักษณะ) จึงไม่อาจเกินเลยไปหากจะบอกว่าหนังเรื่องนี้คือสัญลักษณ์ที่ชนชั้นกลางกลุ่มหนึ่งใช้ในการตีความโลกและดำเนินชีวิต หนังคือสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสร้างผลิตซ้ำ และสืบทอดโลกทัศน์บางอย่างของชนชั้นกลาง เป็น

หนังที่ทำโดยคนชั้นกลางและเพื่อคนชั้นกลาง โลกทัศน์ที่หนังเรื่องนี้บอกแก่ชนชั้นกลางด้วยกันคือโลกก็เป็นอย่างนี้แหละ ไม่เที่ยง ผันผวนวุ่นวาย เต็มไปด้วยสิ่งที่เราคาดหมายไม่ได้ สิ่งที่สำคัญการดำเนินชีวิตด้วยสติและปัญญา เมื่อต้องรับรู้โลก ในการเกี่ยวข้องกับโลก แต่การสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ใช่เพื่อพัฒนาตนเองไปสู่ความหมดกิเลส แต่เพื่อให้อยู่ในโลกที่เต็มไปด้วยกิเลสได้อย่างมีความสุข หรืออยู่ในโลกเพื่อที่จะรับผลหรือเสพโลกด้วยกิเลสต่อไป

ดังนั้นไปรยหัวในหนังตอนเริ่มต้นว่า “สรรพสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นจึงเป็นการไปรยหัวที่ผิดเพราะมีเพียงบางสิ่งเท่านั้นที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” แต่ไปรยหัวในภาพโปสเตอร์โฆษณาหนังว่า ชีวิตก็เหมือนการขี่จักรยาน จะสนุกได้มันต้องรู้จักถีบ ต่างหากที่ดูจะเข้ากับแก่นของหนังเรื่องนี้มากที่สุด

บรรณานุกรม

๑. ปกสูตรมีที่ ภิภขเว จิตต์ ตณจ โย อาคนตุเกหิ อุปกกิเลสเสหิ อุปกกิสิฏฺฐจฺ : อภิธมฺมจฺจกถา ธมฺมสงคณิวดณฺณา (อภฺจฺสาลินี) - หน้าที่ ๑๗๒
๒. ผู้เขียนได้รับประโยชน์อย่างมากจากการศึกษาวรรณกรรมทางศาสนาของท่านพุทธทาสหลายๆชิ้น
๓. งานเขียนของบุคคลต่อไปนี้ได้กลายมาเป็นกรอบความคิดในการศึกษา แม้ว่าจะไม่ได้รับการอ้างอิงอย่างเป็นทางการก็ตาม: Jacques Derrida, Clifford Geertz, Kenneth Burke และ นีอี เอียวศรีวงศ์
๔. โดยนัยเดียวกับการดูหนังก็เหมือนกับการขี่จักรยาน จะสนุกได้มันก็ต้องรู้จักถีบ